

A magyar alapítású Balassi Bálint-emlékkard nemzetközi irodalmi díj helye a világban

Hazánk egy magyar alapítású, 25 éves múltú, mind az öt kontinensre eljutott nemzetközi irodalmi díjjal gazdagodott. Az 1997-ben alapított Balassi Bálint-emlékkard 47 irodalmárhoz – 27 magyar költőhöz és 20 külföldi műfordítóhoz – került el eddig. Tokiótól Santa Barbaráig, Jvääskylätöl – Kinshasán, Sao Paulón át – Melbourne-ig, a földkerekség távoli pontjain jelen van a Bonyhádon kovácsolt végvári szablya.

A nemzetközi irodalmi díjak lajstromát áttekintve a Balassi-kard előkelő helyet foglal el. A magyar Wikipédia „Az egész világra vonatkozó irodalmi díjak” cím alatt hat elismerést sorol fel, harmadik helyen említi az emlékkardot. Az első helyen természetesen a Nobel-díj áll a maga 120 éves múltjával, az „eszmei és anyagi értelemben egyaránt a legértékesebb irodalmi díj” jellegével. A Svéd Akadémia adja át, alapítója és névadója a svéd vegyész, feltaláló, aki öt évvel az első díjátadás előtt hunyt el. A második helyen a Neustadt Nemzetközi Irodalmi Díj áll, ezt kétfévente ítéli oda közösen az Oklahomai Egyetem (University of Oklahoma) és nemzetközi irodalmi kiadványa, a World Literature Today. Székhelyeként az USA közepén fekvő Oklahoma államot jelölik meg, ennek fővárosa Oklahoma City. A díjat először 1970-ben adták át. A harmadik helyet foglalja el a Balassi-kard, a negyedik az Astrid Lindgren-emlékdíj. Erről a világhálós lexikon azt írja, hogy „a világ legjelentősebb gyermek- és ifjúsági irodalmi díja”. A svéd kormány hozta létre a szervezetet 2002-ben Astrid Lindgren svéd író halálának évében. Az elismerést évente ítéli oda. Az ötödik helyre a Franz Kafka-díjat helyezte a világhálós lexikon, ezt a német nyelvű író tiszteletére létesítették; a Franz Kafka Társaság és Prága városa támogatja. Először 2001-ben – egy amerikai írónak – adták át. A hatodik helyre

teszi a felsorolás a Jeruzsálem-díjat. Ezt 1963 óta kétfévente osztják ki olyan írónak, akik az emberi szabadságról, társadalomról, politikáról, környezetről írnak. A díjat a Nemzetközi Könyvásár alkalmával adják át Jeruzsálemben.

Ha az első díjátadások időpontját nézzük: 1901, 1963, 1970, 1997, 2001, 2002, akkor a Balassi-kard a maga 1997-es indításával a negyedik helyet foglalja el.

Az angol nyelvű Wikipédiát tekintve: a globális díjak között ez a tár 17 elismerést sorol fel, az alapítás időpontjának rendjében. Itt a Balassi-kard a nyolcadik. Természetesen ebben a lajstromban is a Nobel-díj az első, az utolsó pedig 2013-as alapítással a lengyel a Zbigniew Herbert Nemzetközi Irodalmi Díj, varsói központtal.

Három magyar irodalmi díj szerepel az angol Wikipédiában. Itt az ábécérend a meghatározó, ezért a Balassi-kard az első, a második a Baumgarten-díj, a harmadik pedig a Kossuth-díj.

A magyar Wikipédiában már – a csak belföldre szóló díjakkal együtt – 22 irodalmi elismerést tartalmaz a lista, ábécérendben, így a Balassi-kard a második helyen áll. Kettővel utána látható a Baumgarten Ferenc Ferdinánd által alapított irodalmi díj és jutalom, amelyet 1929 és 1949 között nyújtottak át. Kiosztója a Baumgarten Alapítvány volt. A szócikk tartalmazza Babits Mihály 1929-es beszédének e részletét: „...a »Baumgarten Ferencz Irodalmi Alapítvány« első ünnepe egyszermind egy halott emlékének ünnepe is: mert épp ma két éve, hogy alapítványunk létesítője a téli Tátra havas bércei közt egy gyors betegség váratlan áldozata lett. Ez a halálnap alapítványunk voltaképpen születésnapja; mert ez a magyar születésű német író idegenbe szakadt kincses rokon módján végrendeletében gondoskodott szegény magyar írótestvéreiről...”

Baumgarten Ferenc Ferdinánd magyar és német nyelven dolgozó irodalomkritikus volt, végrendeletében a mintegy egymillió pengős vagyonzását a magyar írókra hagyta. Ótátrafüredi üdülésekor tüdőgyulladást kapott, és 47 évesen meghalt. A család perelt a vagyonért, ám a bíróság a végakaratot ítélte hatályosnak, így a Baumgarten által megbízott Babits Mihály – és egy ugyancsak Baumgarten által fölkért ügyvéd – elkezdhette a díjazás gyakorlását.

Sok irodalmi kiválóságunk között Wass Albert 1934-ben és 1940-ben is a babitsi díjazottak közé került. Ennek azért van jelentősége a Balassi-kard szempontjából, mert 1998-ban az akkor már évtizedek óta Amerikában élő író, költő – még életében! – az emlékkard kitüntetettje lett, ez a február 14-ei, Bálint-napi kardceremónián a Gellért Szállóban – nagy tapssal kísérve – kihirdettetett. Magát a szablyát pár hónappal később az egyik fia vette át a budai várban. Wass Albert tehát a Baumgarten-díj és a Balassi Bálint-émlékkard kitüntetettje is, ezt a két magyar irodalmi díjat az ő személye összeköti.

Ami az angol Wikipedia által harmadikként jegyzett Kossuth-díjat illeti: jeles alkalommal, az 1848-as forradalom századik évfordulóján alapította az Országgyűlés. Az első átadás 1948. március 15-én történt. A kommunista, majd pártállami időszak nagy terheket rakott erre az elismerésre. Mindjárt a második évben megkaphatta többek között „Révai József publicista, irodalomtörténész, politikus”, akinek egyik verse, A tizenegyedik ige című, akkoriban a költő ellen indított politikai támadások hatásos hivatkozási alapja lett. Ebben a költeményben ugyanis úgy fogalmazott: „Dögölj meg apám! / Aki mondtad: te is fulladj, hisz én is fulladtam. / Dögölj meg anyám! / Aki mondtad: az életem a zúzott szüzességed köszönése legyen. / [...] elhivattunk végre is viszszaütni, akár apánkat, anyánkat meggyilkolni...”

Nem ritka, hogy egy-egy díj nagy történelmi terheket visel. Ezek közé tartozik a Mária Terézia által 1764-ben alapított Szent István Rend, amely a Habsburg Birodalom kiemelkedő elismerésévé lett. Maga Mária Terézia megözvegyülése után fekete ruháján egyedül ezt a kitüntetést helyezte el. A nagykeresztet vállon átvett szalagon, a középkeresztet nyakba kötött, míg a lovagkeresztet mellre tűzhető szalagon viselték.

A nagykereszthez mellette viselhető csillag is tartozott – ez díszítette Mária Terézia fekete ruháját –, s a jelvényhez ünnepélyes alkalmakra díszes lánc is rendelkezésre állt. A Szent István Rend a nemzetközi diplomáciában is nagy hangsúlyt kapott. Átvehette a szabadságharcunk leveréséhez hazánkra sereget küldő I. Miklós orosz cár is. Ott olvasható a kitüntetettek lajstromán Haynau neve, ő az uralkodónak tett hű szolgálataiért kapta meg a Szent István Rend nagykeresztjét. A Monarchia széjjelhullása után Magyar Királyi Szent István-rendre változott a kitüntetés neve, a nagykeresztet 1941–43 között Hermann Göring, a Német Birodalom marsallja, Joachim von Ribbentrop német külügyminiszter és Galeazzo Ciano olasz külügyminiszter is átvehette. Érzékelte, hogy a díjazási gyakorlat valamennyire – legfőképp kényszerűen – igazodik a politikai erőter változásaihoz.

Magának a Balassi Bálint-émlékkardnak a létrejöttét egyfelől kulturális invázió kényszerítette ki: az 1990-es években hódított teret térségünkben a Valentin-napi kereskedelmi terjeszkedés. A díj alapítója – e sorok írója – a Magyar Nemzet gazdasági újságírójaként érzékelte ezt, és mind gazdasági, mind művelődési tekintetben hátrányosnak tartotta. Másfelől az állami díjazási gyakorlat azt a látszatot keltette, hogy hét évvel a rendszerváltoztatás kezdete után még mindig ugyanazok vagy azokhoz nagyon hasonló gondolkodású emberek határoznak a díjazandók személyéről, akik a pártállam idejében is eldöntötték, mi a szép, melyik az értékes műalkotás. Ezért kellett egy szuverén irodalmi díj. Az újdonság mindjárt a folyamat elején megmutatkozott, hiszen az első díjazott olyan költő lett – Tóth Bálint –, aki a Rákosi-diktatúra idején politikai elítéltként töltött éveket Vácon; majd mindjárt a második alkalommal megkapta a szablyát az az Amerikában élő költő – Wass Albert –, akivel szemben az akkor a végrehajtó hatalom csúcsán tartózkodó MSZP–SZDSZ-páros kifejezte, hogy nem szívesen látná Magyarországon. Illetve a harmadik alkalommal átvehette a Balassi-kardot az a poéta – Nagy Gáspár –, aki még a pártállamban kijelentette, hogy Nagy Imrét el kell temetni, s ezzel személyes kockázatot vállalt, illetve a rendszerváltozás után sem kapott elismerést, a Kossuth-díjat csak a Balassi-kard után vehette át.

A konkrét ötletet a Balassi Bálint-émlékkard elnevezéséhez az állami rádió Karinthy-émlékgyűrűnek keresztelt díja adta. Ezt még 1975-ben indította el – akkori elnöke kezdeményezésére – az intézmény, és az „émlékgyűrű” szó kínálta a sugalmazást az emlékkard név kialakításához. Ennyi szellemi hozama mindenképp volt az akkori, eredeti rádiós névválasztásnak, noha azt a díjat ma rövidebb változattal: Karinthy-gyűrűnek hívják. 1975 és 1997 között 22 év telt el, ám az ötlet hatása megmaradt, a kulturális invázió és a rendszerváltoztatás féloldalassága ellen indított díj a Balassi Bálint-émlékkard nevet kapta.

A Balassi-kard eddigi 25 évéből két évig az MSZP–SZDSZ-koalíció idején, négy évig az első Fidesz-kormány alatt, nyolc évig az újabb MSZP–SZDSZ-koalíciós kormányzás alatt, újabb tizenegy évig pedig a Fidesz–KDNP-koalíció idejében létezett. Ez alatt a negyedszázad alatt semmilyen pártpolitikai jellegű nyomást nem kellett elviselnie, sőt mivel a Magyar Honvédség – változó nevű – díszalakulata a különböző értékrendű kormányok idejében is összesen tizenkétszer megjelent a kardceremónián, bizonyos elfogadottságot élvezett a díj. Az egykori tiltjuk, tőrjük, támogatjuk hármásából a tőrjük t betűje vonatkozott rá a tapasztalatok szerint. Ennek vélhetően az egyik oka az volt, hogy mivel a média hullámzóan számolt be a Gellért Szállóban Bálint napján megtartott ceremóniákról, a politikum nem tartotta jelentősnek – megszállandónak – ezt a kulturális értéket. Annak, hogy a Balassi-kard védjegytalimat élvez – a jelenlegi oltalom 2028. február 18-áig hatályos – valószínűleg nem volt ebből a szempontból jelentősége.

A díszalakulatot egyébként több mint egy évtizede a Szent György Lovagrend katonai hagyományörző tagozata váltotta fel: az Anjou-kort, a 14. évszázadot idéző harci öltözetben vonulnak a két karddal kezükben az értékörző gondolkodás módú magyar fiatalok, majd díszőrséget adnak a szablyáknak a ceremóniákon.

A Balassi-kard filozófiája nem veszi figyelembe Trianont: azt szimbolikusan meg nem történekel értékeli. A nemzethatárokat továbbra is Lajtától a Berecki-havasokig, a Dunajectől a Tenger-melléig elterülő térségben jelöli ki. A kitüntetett magyar költők születési helye éles fénybe állítja ezt: Keszthely, Pestszentimre, Válaszút, Bérbal-

tavár, Debrecen, Dunakeszi, Ózd, Siménfalva, Akasztó, Tiszaújlak, Csíkpálfalva, Zámoly, Budapest, Zagyvarékas, Zenta, Iszkáz, Hadikfalva, Dunaharaszti, Somberek, Bodrogszentes, Gyula, Jánoshalma, Bácsalmás, Lövete, Körmend, Kolozsvár, Vásárosnamény. A Trianonban elcsatolt részek közül egyedül a Várvidék: Burgenland érintetlen.

A Balassi Bálint-émlékkard 2002 óta nemzetközi díj. Ekkorra megszületett az a felismerés, hogy Balassi „nemcsak” – ahogy a középiskolákban tanítják – kiváló vitézi, istenes és szerelmes verseket alkotó költő volt, hanem kiemelkedő műfordító is. Ő maga jelezte az egyik híres verse végén, hogy „Marullus poéta azt deákul írta, / ím, én pedig magyarul, / Jó lovam mellett való füven létemben / fordítám meg deákbúl...” Emellett számos népköltészeti alkotást ültetett át magyarra a szomszédos térségek értékeiből, sőt az ellenség költészetéből, a törökből is fordított.

Portugál, lengyel, olasz, finn, cseh, török, orosz, mongol, amerikai, bolgár, kongói, francia, észt, oszét, japán, brazil, ismét bolgár, macedón, örmény, majd ausztráliai költő nyújtotta ki karját Balassi Bálint szablyájáért – az utóbbi, az ausztrál poéta, Ross Gillett csak jelképesen, mivel a Covid terjedése miatt ő – eddig – nem tudott Magyarországra utazni. A díjalapító – e sorok írója – a műfordítók díjazásakor abban bízott, hogy a Balassi versei iránt mutatkozó globális érdeklődés és megbecsülés a magyar társadalomban is érzékelteti: nyelvünk, kultúránk elismert érték a világban.

Ahogy az „émlékgyűrű” szó hatott a díj alapítójára, éppígy a „kardszentelő mise” kifejezés is – melyet egy történelmi mű tartalmazott – ötletet ébresztett. 2008 óta Balassi-misében szenteli meg egy püspök – a legtöbbször Kiss-Rigó László, a Balassi Kard Művészeti Alapítvány kuratóriumi tagja – vagy egy érsek – Bábel Balázs – azt a két szablyát, amelyet néhány héttel később két irodalmárnak adnak át. Budapest – Kassai tér –, Rákosszentmihály, Esztergom, Szeged, Budapest – egyetemi templom –, Bécs, Gyula, Hódmezővásárhely, Kismarton, Bonyhád, Dabas, Szabadka, Visegrád, Szeged voltak a zarándokló mise helyszínei eddig. Szegeden az első alkalommal a Dóm adta a kardszentelés helyét, az utóbbi alkalommal – éppen a Covid-

szabályokhoz igazodva – a püspöki kápolna. A legjelentősebb mise kétségtelenül a bécsi volt: a Stephansdom gótikus falai között az osztrák sekrestyés beclése szerint 900 hívő gyűlt össze. Itt Kiss-Rigó László mellett a horvát Egidius Zsifkovics – ezzel a magyaros írásmóddal jegyzi nevét – volt a másik püspök, ő Burgenlandban született főpap, jelentős magyar nyelvtudással. Eme alkalommal a Balassi-misék állandó résztvevője, a Misztrál együttes mellett egy felvidéki kórus, a felföldi magyar tanárok énekkara adta a zenei szolgálatot. A Balassi-misék tervezett sajátossága, hogy mindig helyi kórus is szerepeljen a Misztrál együttes mellett.

A civil kapcsolatok fejlesztéséért a Balassi Kard Művészeti Alapítvány kuratóriumi tagja, Rieger Tibor Kossuth-díjas szobrászművész által készített Balassi-éremet vehetik át a minden évben Bálint napján, február 14-én tartandó kardceremónián a Balassi-kultusz fejlesztésében eredményesen munkálkodó értelmiségiek. Prokopp Mária művészettörténész, professor emerita, az esztergomi Balassa Bálint Társaság elnöke is megkapta a bronzmedált.

„Vitézek közt ülven kedvem ellen sincsen jó borral teli pohár” – írta a költő. Balassi megalkotta a Borivóknak való című egyik legjobb versét, ebben a költeményben csak a cím tartalmazza a bor szót. Lejegyezte azonban azt is, hogy „Jó borokkal töltött aranyos pohárok járjanak mi közöttünk.” Ezek az idézetek sorra elhangzanak a Balassi-kard borseregszemlén, amely eredetileg A legvitézibb borverseny jelmondatot hangoztatta. 2009-ben azonban megjelent a Kairosz Könyvkiadónál Dominik Klenk kötete A nemek összezavarása címmel: ez a mű volt az egyik első hazánkban, amely leírta a gender valóságát. A kötet hatására a Balassi-kard borseregszemlé jelmondata A férfias fajták versenye megfogalmazására változott. Eddig 16 Balassi-kard borseregszemlé zajlott az ország különböző pontjain: Monostorapáti, Eger, Villány, Badacsony, Balatonfüred, Tokaj, Szekszárd, Sopron, Izsák, Mád, újból Eger, Mór, Pécs, ismét Tokaj, újból Villány és Gyöngyös – ezek voltak a sereg-szemlék eddigi helyszínei. Akár a Balassi-mise, ez a borverseny is zárandokol. Ám nemcsak a borvidékek, hanem a szőlő- és borfajták között is: Főbor, Bikavér, Kékportó – az EU ekkorra

már ezt a nevet betiltotta, helyette a Portugiesert kellett volna használni, a kardtestület azonban az oklevél kitöltésekor ragaszkodott az igazi névhez –, Kéknyelű, Olaszrizling, Furmint, Kadarka, Kékfrankos, Sárfehér, hatputtonyos Aszú, Egri Csillag, Ezerjő, Cirfandli, Hárslevelű, REDy, Mátrai Olaszrizling – ezek a borok vonultak fel a sereg-szemléken eddig. Természetesen a zárandokló borverseny mögöttes célja az volt, hogy a média hullámzó érdeklődése ellenére a Balassi-kard híre minél teljesebben elterjedjen az országban, a Kárpát-medencében.

A boripar mellett a kézművesipar is megjelenési lehetőséget kap az irodalmi díj révén. A kardokat, eddig 47-et egytől egyig Fazekas József bonyhádi mester kovácsolta, a merített papírból készült okleveleket pedig Vincze László szentendrei nyomdász, nyomdamérnök alkotta. Másfél évtizede a világelső Herendi Porcelánmanufaktúra egy erre a célra formált Balassi-kisplasztikával ajándékozza meg a költőket.

A Balassi-kard csapata – benne e sorok írója – kezdettől törekedett arra, hogy ne csak olvassa, hanem írja is a magyar irodalomtörténetet, sőt zenetörténetet. Két alkalommal tartottak Pünkösdi Balassi-hangversenyt a pesti ferences templomban, erre a Balassi-kardos költők egy része verset írt, ezeket a Misztrál együttes megzenésítette. 2010 óta minden kardátadásra külön zenemű készül, ezek ösbemutatóként hangzanak el, az első alkalommal Balassa Sándor szerzett kórusművet, melyet a Törökbálinti Cantabile Kórus – a kardceremóniák gyakori résztvevője – adott elő. A Kaláka együttes is zenélt egy kardceremónián a Gellért Szálló Gobelin termében, a leggyakoribb helyszínen, egy Nagy Gáspár-vers megzenésítésével. A Misztrál együttes ötvenként lép fel az átadási ünnepségeken egy-egy saját dallamú Balassi-verssel.

A képzőművészetre is hatott az európai Balassi-folyamat: a Balassi-érem mellett Balassi-szobor is készült: ezt Mihály Gábor Kossuth-díjas szobrászművész, a Balassi Kard Művészeti Alapítvány kuratóriumának tagja formálta bronzból. A 2017-es bonyhádi Balassi-miséen Kiss-Rigó László püspök megszentelte az alkotást (a két kard mellett), és a szobor az adott évben az átadási ünnepségen a Gellért Szálló Gobelin termében állt.

Három könyv jelent meg a Balassi-kardról, mindhárom a Kairosz kiadásában. Az első antológia Balassitól Utassyig sorakoztatta fel az alkotókat Kardtársak címmel 2001-ben. Ugyanezzel a címmel Puszt Tibor rendező 2004-ben dokumentumfilmet forgatott. A következő antológia a 20. kardátadás alkalmából készült Balassi kardtársai címmel 2016-ban, majd a jubileumi 25. átadási ünnepségre Rímek szablyaélen címmel jelent meg egy kötet: a két utóbbiban a magyar költők és a külföldi műfordítók alkotásai együtt sorakoznak a könyvoldalakon. A magyar poéták közül sokan külön verseket alkottak e kötetek megjelenésének alkalmára.

Ez az irodalmi tényanyag azt érzékelteti, hogy Magyarország jelentős művészeti díjjal van jelen a világliteratúrában. A Balassi Bálint-émlékkard egyértelművé teszi, hogy a földkerekség távoli pontjain is érdeklődést kelt, elismerést ébreszt a 16. századi európai költőóriás életműve, neves irodalmárok fejezik ki nagyrebecsülésüket a magyar nyelv iránt, és a magyar kultúrát a nagy kultúrák közé sorolják.

* A díj alapítója, a Balassi Kard Művészeti Alapítvány elnöke.

Csak törd meg a csendet